

Vetenskaps societetens gård vid Sankt Eriks torg

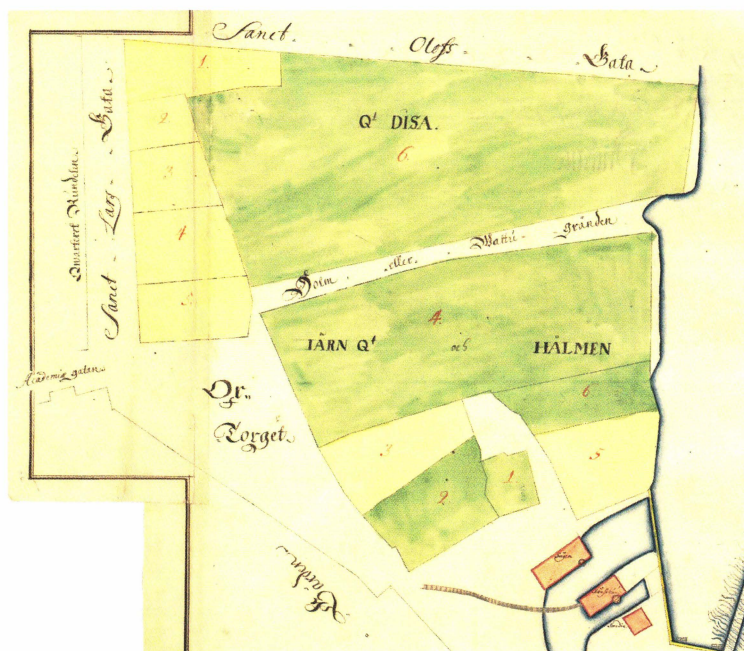
PER LUNDGREN

Vetenskaps societetens gård från Pastorsexpeditionens hus. Foto Per Lundgren.

Sankt Eriks torg ligger i hjärtat av det historiska Uppsala. Ärevärdiga byggnader kantar torget och gör det till en rik historisk miljö. En av de mest fantasieggande platser-

na är Kungliga vetenskaps societetens gård med sin besynnerliga mur, det ålderdomliga och tjocka hörnhuset där Sankt Larsgatan mynnar ut i torget och den lilla kufiska

Tomtkarta från 1702 som visar gårdarna inom kvarteren Disa, Järnkvarteret och Holmen. Oxtorget utgör den sydligaste delen av det som idag utgör Sankt Eriks torg. Gulmarkerade tomter låg på stadens grund och gröna tomter ägdes av respektive gårdsinnehavaren. LM, akt B70-1:12.

stenbyggnaden utan skorsten inne på tomten som inte tycks följa några regler i sin orientering.

Tidigare har man trott att hörnhuset uppfördes av bergmästaren Abraham Gyllenhal under senare hälften av 1700-talet för att därefter skänkas till vetenskaps societeten.¹ Som vi kommer att se stämmer inte detta. I själva verket uppfördes det nästan ett halvsekel tidigare av skomakarparet Catharina Pirgou och Erik Bodman. Det innebär att vetenskaps societetens gård idag står som ett minnesmärke inte bara över en bergmästares filantropiska företag

och vetenskaps societetens livaktiga verksamhet utan också över 1700-talets burgna skråhantverkare. För att få förklaringar till tomtens och hörnhusets utseende får vi söka oss tillbaka drygt 300 år i tiden.

Pirgous gård och det Bomanska stenhuset

Kvarteret Disa hade fått sin form efter stadsregleringen 1642. Gårdarna längs Sankt Larsgatan tillhörde olika hantverkare medan själva marken ägdes av staden.

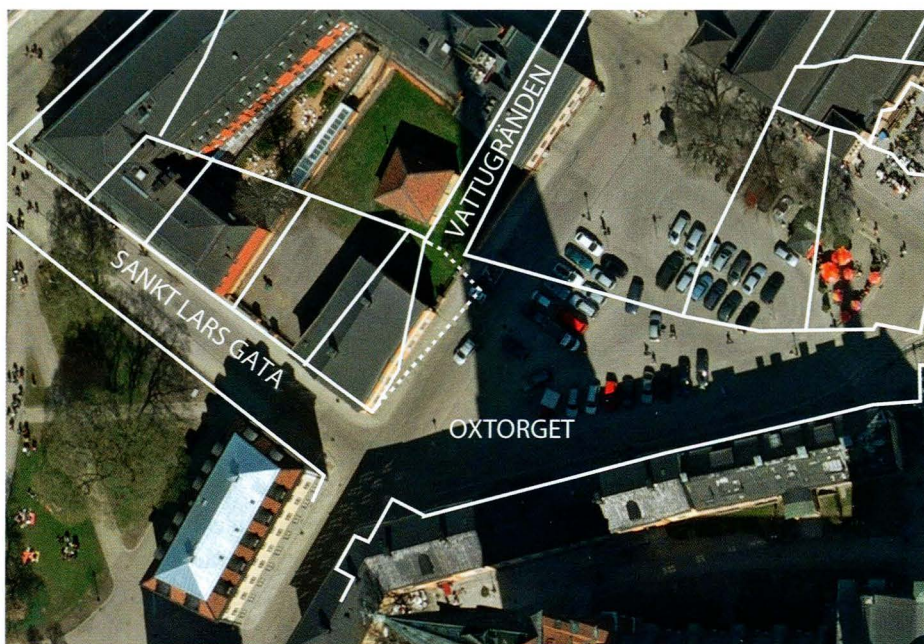

1702 års tomtgränser, gårdsinnehavare och gatunamn, lagd på flygfoto från 2008 (Uppsala kommun).
Överlägg Per Lundgren.

Gården vid hörnet av Oxtorget, Sankt Eriks torgs föregångare, ägdes kring sekelskiftet 1700 av skomakarmästaren och skrååldermannen Hindrich Carlsson Pirgou och dennes hustru Helena Jakobsdotter Pirgou. Familjen Pirgou var välbeställd och framgångsrik.² Förutom fast egendom i staden och åker i Kåbo ägde man ett rusthåll i Gråmunkehöga i Funbo socken och ett augmenthemman i Jädra i Vaksala socken.³ Det tycks ha varit vanligt bland borgarna att ha en gård för det egna boendet och en gård för verkstad och inneboende, och liksom andra framgångsrika hantverkare ägde Hindrich och Helena två stadsgårdar. Familjen bodde på en gård mot Drottninggatan i kvarteret Domen som hade byggts upp efter stadsbranden 1702, medan gården vid Oxtorget användes för bland annat skomakarverkstaden. Tomten innefattade i början av 1700-talet 1 128 kvadratalnar.⁴ Samtliga gårdsbyggnader var av trä och en våning höga.⁵ Till höger om porten fanns en liten byggnad mot gatan med två rum. I det första rummet, med ett generöst ljusinsläpp från tre fönster åt gatan och två mot gården, inrymdes verkstaden. Här fann en spis med spjäll och en bakugn. I nästa rum fanns också en spis med spjäll samt två fönster mot gatan. Till rummen fanns gångjärnshängda dörrar med lås. Taket var täckt med näver och torv och fönstren hade två lufter och fönsterluckor som låstes med skruv. Framför byggnaden stod en liten enkel förstuga

av bräder. Till vänster om porten fanns en något större byggnad med två kammare och ett kök i mitten, alltså en parstuga. I den första kammaren fanns två fönster med fönsterluckor åt gatan. Rummet värmdes med en bakugn vars mur gick igenom väggen till det angränsande köket, som också hade två fönster. I den borte kammaren fanns förutom en dörr till köket även en dörr åt gården. Detta rum använde man som fähus och foderrum. Byggnaden hade ett tak täckt med näver och torv. Längs med denna byggnad, mittemot porten, fanns en bod med väggen mot mästern Salins gård, granngården. Bredvid denna fanns i tur och ordning ytterligare en bod, ett öppet lider, ett fähus med tre bås och en liten skulle samt ett oinrett stall av plank. Förutom porten mot gatan fanns det en port mot gränden.

Hindrich dog 1708. Då var byggnaderna vid Oxtorget inte bara gamla utan också delvis förfallna och vanvårdade. Ugnar var spruckna och trasiga, innertak hade fallit ner, väggar hade rasat ihop och torven var på upphållningen. Detta har sin förklaring. Efter den katastrofala stadsbranden 1702, som i och för sig inte drabbade kvarteret Disa, var stadens styrande angelägna om att inte en katastrof av denna omfattning skulle upprepas. Man beslutade därför om regleringar för att förbättra brandsäkerheten. Bland annat bestämdes att nya hus intill domkyrkan bara fick uppföras i sten och att kvarterens förbindelse med ån skulle

Hörntomten mot Oxtorget som den bör ha sett ut efter 1730 års friköp. Den del av den gamla tomten som kvarstod i stadens ägo är markerad med streckad vit linje.

förbättras. Detta kunde ibland innebära att tomter fick utrymmas och gårdar rivas. I sådana fall erbjöd staden ersättningstomter.⁶ Tomten vid hörnet av Oxtorget var en av de som skulle rivas för stadens nya reglering.⁷ Möjligen var syftet att få en bättre och snabbare tillgänglighet till Vattugränd och Salaåns vatten från Oxtorget. Kanske ville man också undvika träbebyggelse så pass nära domkyrkan. När det väl var bestämt att gården skulle rivas fanns det ingen anledning att hålla byggnaderna i stånd mer än vad som krävdes för den verksamhet som fortfarande bedrevs där. Änkan Helena hade

ingen användning för gården och lät den fortsätta förfalla efter sin makes död. Efter ett par decennier återstod endast ett fåtal nedgångna byggnader. I upprepade brandsyner klagade man på gårdens skick och man framförde att den förfallna gården borde rivas och "platsen justeras efter gatan".⁸ Med detta avsågs troligen inte att husen på tomten skulle justeras efter Sankt Larsgatan. En sådan orientering fanns redan. I stället kan man ha menat att Vattugränd skulle dras rakt upp genom tomten i en rät linje. Hur som helst verkar rivningsplanerna i sin mer omfattande form ha skrinlagts 1730.

Helena och Hindrichs dotter Catharina Pirgou bodde vid denna tid tillsammans med sin man skomakarmästare Erik Bodman på en gård i kvarteret Kaniken, vid hörnet av Drottninggatan och Trädgårdsgatan. Gården låg alltså snett över gatan från modern Helenas gård i kvarteret Domen. Man hade köpt tomten av biskopen Aigzelius arvingar efter branden 1702, tillsammans med Catharinas syster Christina och dennas man skomakaren Johan Sahlberg.⁹ På Bodmans hälft av tomten hade man uppfört ett bostadshus i två våningar med 12 rum mot Drottninggatan och ytterligare ett hus i två våningar med 6 rum mot Trädgårdsgatan. Under huset mot Trädgårdsgatan fanns en välvd källare som delades med Sahlberg. Inne på gården stod ett brygghus med kammare och inmurade bränn- och bryggpannor, stall, fähus och bodar samt en plåtkölina i sten. En del av tomten var avdelad som trädgård. Det tycks ha varit en fin och präktig gård, men nu var Erik och Catharina intresserade av att i likhet med andra välbeställda borgare skaffa ytterligare en stadsgård. Blickarna föll på Helenas förfallna och vanvårdade tomt i hörnet av Oxtorget. Ett första steg tog Erik och Catharina när de 1730 friköpte tomten av staden.¹⁰ En del av tomten som låg närmast Oxtorget undantogs från köpet och behölls av staden. Avsikten från stadens sida var förmodligen att kunna rensa bort bebyggelse i denna del av kvarteret för att åstadkomma fri passage till Vattugränd och

därmed till ån, i enlighet med de propåer om gårdens rivning man hade framfört i brandsyner under 1720-talet. På stadens del av tomten stod Helenas nedruttna hus kvar ännu ett tag.¹¹

När Helena dog 1733 kunde Erik och Catharina lösa in byggnaderna av sterbhuset genom köp innan arvskiftet¹², och kort därefter tycks de ha varit bortforslade. Erik och Catharina hade gott om egendom och pengar, och de fick ytterligare medel i och med arvet efter den förmögne gamle mästare Pirgous änka.¹³ Man vågade sig på en stor investering på den tomt man nyss friköpt. De kvarvarande husen revs och i dess ställe byggdes ett stort stenhus i två våningar med långsidan mot Sankt Larsgatan.¹⁴ Huset stod färdig omkring 1737.¹⁵ Det försågs med en välvd källare och fick fem rum i vardera våningen. Varje våning hade fyra fönster mot Sankt Larsgatan och byggnaden försågs med två skorstenar. Stenhuset kompletterades med en huslänga i trä med kammare, brygghus och bod samt ett fähus och ett dass. Gården omgärdades av plank med två portar. Ingången till gården bör ha skett dels genom en port mot Oxtorget och dels genom en port mot Vattugränd. Stenhuset var ett av ytterligt få i Fjärdingen. 1739 värderades gården till hela 6 000 daler. Som jämförelse värderades samma år Eriks och Catharinas välbyggda gård i Kaniken till 5 000 daler.¹⁶

Möjligen planerade familjen att flytta in

i det nyuppförda stenhuset, men det troligaste är nog att det uppfördes på spekulation för att få hyresintäkter. Det verkar inte som man förlade någon skomakarverkstad dit. Bara något år efter att stenhuset blivit klart dog Erik, i oktober 1738. Man bestämde sig för att boet skulle förbli odelat. Änkan flyttade aldrig in i huset utan bodde kvar på gården vid Drottninggatan. Huset hyrdes i stället ut. Av husförhålls- och mantalslängder kan man se att det ofta bodde tre eller fyra hushåll där. Gården genomgick inte några större förändringar fram till Catharinas död 1772. Byggnaderna stod sig bra och behövde bara normalt underhåll. Skorstenar sotades, spjäll justerades och torvtak på träbyggnader lades om med nytt torv. När Catharina dog stod hon som ägare till tre goda stadsgårdar.¹⁷ De tre gårdarna fördelades mellan Catharinas tre söner. Gården vid hörnet av Oxtorget tillföll sonen Johan, som var präst och komminister i Skå och Sånga. Eftersom gården var så värdefull fick han kompensera en av bröderna som fick en mindre fin gård.¹⁸ Stenhuset hölls i fortsatt gott stånd efter Catharinas död, men den övriga gårdsbebyggelsen tycks det ha varit något sämre med.¹⁹

Fram till sin död 1744 ägde Catharinas halvsyster Anna Pirgou granngården högre upp på Sankt Larsgatan.²⁰ Därefter tog först kämnaren Olof Pihlström och sedan snickarmästaren Anders Filmstedt över den. 1783 bestod bebyggelsen av ett hus mot Sankt

Larsgatan med 11 rum samt ett gårdshus med bod, stall och fähus.²¹

Kungliga vetenskaps societeten tar över

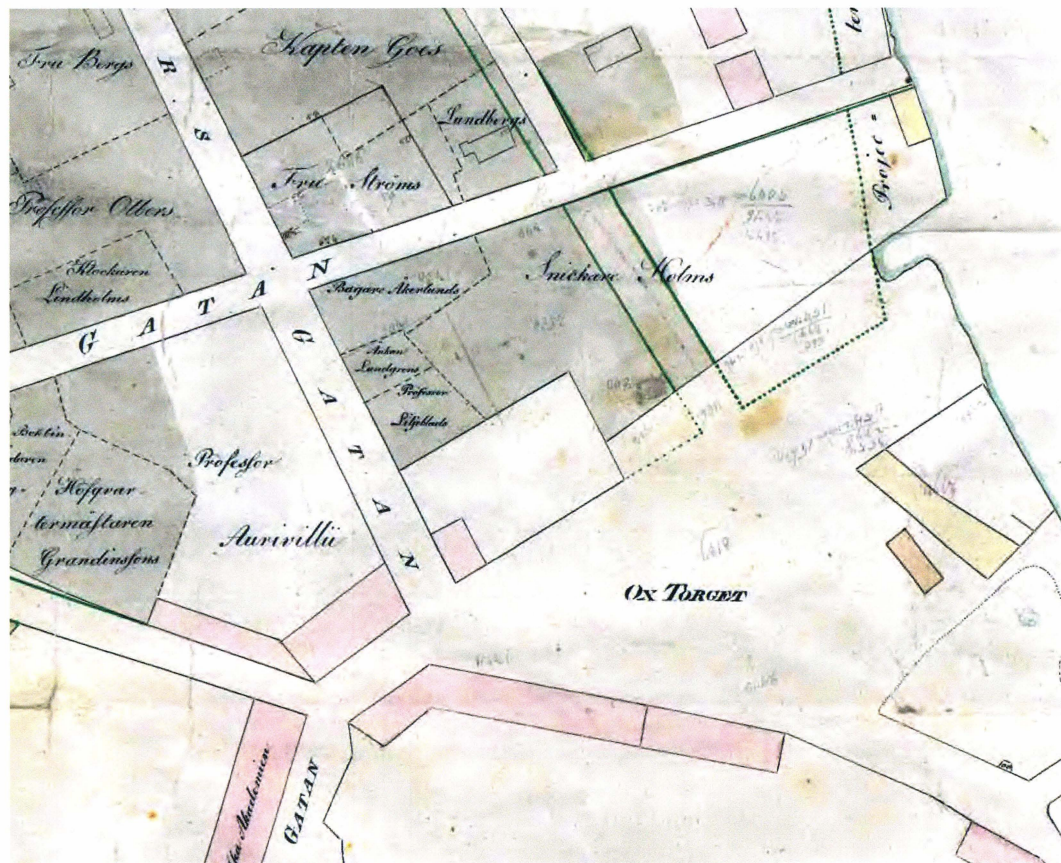
Den kungliga vetenskaps societeten i Uppsala hade på 1780-talet ett stort behov av lokaler, både för sina sammankomster och för att härbergera sina bok- och naturaliesamlingar. 1783 skänkte bergmästaren Abraham Gyllenhal sin naturaliesamling och sitt bibliotek till societeten, och anslog dessutom en större summa för underhållet. Han tog sig därefter an uppgiften att skapa en lämplig, representativ anläggning för societeten i centrala Uppsala. Gyllenhal hade blivit förmögen efter en framgångsrik karriär som direktör för Åtvidabergsverken så han hade de ekonomiska resurser som krävdes. Blickarna föll på det Bomanska stenhuset, mitt emot konsistoriehuset i kärnan av det akademiska Uppsala. Den Bomanska²² gården köptes in, liksom snickare Filmstedts gård. Gyllenhalns plan var att uppföra en storslagen herrgårdsliknande anläggning där det Bomanska stenhuset skulle restaureras och sedan fungera som flygel till ett corps de logi som skulle uppföras på Filmstedts tomt. På den norra sidan av tomten skulle anläggningen kompletteras med en likadan flygel som det befintliga, restaurerade stenhuset.²³

Under 1785 pågick restaureringen av stenhuset.²⁴ Gyllenhal vännar bröderna Afzelius fungerade som arbetsledare²⁵ och aktuarien Georg Stahre fick uppdraget att ombesörja utbetalningar och sköta pappersarbete.²⁶ Järnhandlaren Thengmalm i Uppsala levererade spisar och andra järnsaker till bygget.²⁷ Troligen försågs huset vid detta tillfälle med vindskupor och vindsvåningen inreddes. På gavlarna togs nya fönster upp, i form av tidstypiska, symmetriska oxögon till kattvindarna samt ett vanligt, rektangulärt fönster mitt på gaveln. Huset tycks också ha fått en ny sockelbeklädnad bestående av fint huggen sandsten, liknande den som ett par decennier tidigare hade satts upp på det Ekermanska huset tvärs över gatan. Invändigt sattes två kakelugnar in och huset fick en ny spis. Inredningen tycks ha förnyats helt. Med dagens språkbruk skulle man säga att huset renoverades grundligt, vilket ordagrant betyder att huset "återgjordes nytt" eller "nybyggdes".²⁸

För att få plats med corps de logiet och de två flyglarna räckte det inte med de två införskaffade gårdstomterna. Den Bomanska gårdstomten behövde dessutom utvidgas. När Catharina och Erik hade friköpt tomten av staden 1730 hade som vi sett staden behållit en triangelformad bit som hade förts till Oxtorget. På det viset hade man åstadkommit en bra förbindelse med Vattugränd och ån. För att kunna uppföra den norra flygeln i en passande rät vinkel mot corps de

logiet och parallellt med den södra flygeln ville Gyllenhal att tomten skulle återfå sin gamla, rektangulära form, och han begärde att det skulle hållas en byggnadssyn i ärendet.²⁹ Från stadens sida var man mycket nöjd med Gyllenhalns planerade anläggning, som man menade skulle bli en prydnad för staden. Man var i och för sig orolig för att passagen till Vattugränd från Oxtorget skulle bli lidande om tomten utvidgades, men efter uppmätningar konstaterade man att avståndet mellan den nya flygelbyggnadens hörn och hörnet på det hus på den Höjerska gården som stod närmast på andra sidan gatan, i kvarteret Holmen, skulle bli ett par alnar större än den öppning som nu fanns i planket mellan de båda gårdarna. Staden gav därför sitt bifall.³⁰

Det verkar som om byggnationerna startade enligt planerna efter synen 1785, och en mur byggdes runt det restaurerade Bomanska stenhuset fram till den nya tomtgränsen vid Vattugränds anslutning till Oxtorget. Gyllenhal fullföljde dock inte sina ursprungliga planer. Istället köpte han in ytterligare gårdar, troligen för att han ansåg att det behövdes mer plats för anläggningen. Bakom den Filmstedeska gården låg en gård som tillhörde änkan till sockerbagaren Berg. Denna köptes in, liksom den södra delen av akademisnickare Mattias Holms gårdstomt. Här köpte Gyllenhal också Holms lilla stenhus som fanns på platsen, eller "Schefferi lilla hus" som det

Brand- och regleringskarta från 1809 som visar tomtens utseende efter 1795 års fastighetsbildning. Nedbrunna gårdar är markerade med grått på kartan. LM, akt 03-ups-29.

benämndes i köpebrevet³¹, efter den professor som lät uppföra huset under slutet av 1600-talet. Detta låg orienterat längs med Vattugränd. Den Höjerska gården i kvarteret Holmen, den närmaste grannen på andra sidan Vattugränd, köptes också in.

Här skulle Gyllenhal plocka ner den stora byggnaden mot gatan.³² Nu var Gyllenhal väl rustad för sina planer. Det fanns ordentligt med plats för ett corps de logi, och den norra flygeln behövde inte längre placeras så trångt när den södra delen av Holms tomt

Vetenskaps societeten's tomt enligt en akvarell som troligen kan dateras till 1810-talet, med hörnhuset till vänster i bild och Schefferus hus till höger i bild. Okänd konstnär. Uppsala universitetsbibliotek.

var i hans egen ägo. Inte heller behövde han bekymra sig för att passagen till Vattugränd skulle bli för smal när huset på Höjerska gården var rivet. Både han själv och staden skulle bli mer än nöjda med utvecklingen.

Innan de nya planerna förverkligades dog Gyllenhal 1788. Hovapotekaren Fredrik Ziervogel tog för vetenskaps societeten's räkning över de fastigheter som Gyllenhal hade köpt vid Oxtorget.³³ I Gyllenhals testamente

förordnades att Ziervogel skulle få frälseräntan av ett antal hemman till sin död, både för de tjänster han gjort för vetenskaps societeten och för att han skulle få möjlighet att sköta om naturalie- och boksamlingarna. Ziervogel flyttade från Stockholm till Uppsala för att sköta egendomen och samlingarna. Hörnhuset hade redan innan Gyllenhals död skänkts till societeten, och från slutet av 1780-talet höll man sina möten där.

Hörnhuset efter utbyggnaden. Foto Alfred Dahlgren 1901–1902. Upplandsmuseet.

1794 tog societeten nästa steg för sin anläggning. Den Höjerska gården revs, och med fritt utrymme ända från det gamla Oxtorget ner mot ån kunde en ny, större fastighet skapas. Den nya fastigheten fick en regelbunden, rektangulär form och bestod av hela den Bomanska och Filmstedtska gården samt den angränsande delen av Holms gård, inklusive Schefferus lilla stenhus. Tomten innefattade även en liten bit av

den nu rivna Höjerska gården och en bit av Oxtorget. I gengäld tillföll större delen av marken efter den bortrivna Höjerska gården staden, som nu fick möjlighet att förstora Oxtorget väsentligt och även förbättra brandsäkerheten. Runt den nya fastighetsgränsen anlades stenmurar. Muren mot norr, mot återstoden av snickare Holms tomt, fick göras ganska hög och marken inom vetenskapssocietetens tomt terrasse-

rades sannolikt vid detta tillfälle.³⁴ Därmed blev tomten plan och inte sluttande som den hade varit tidigare. I samband med skapandet av den nya fastigheten avröjdes den Filmstedska tomten från bebyggelse. Bergs tomt kom senare i händerna på societetens adjunkt Samuel Liljeblad.

1809 brann en stor del av Fjärdingen ner i en förödande stadsbrand. I motsats till branden 1702 drabbades även kvarteret Disa, där de flesta gårdarna brann ner. Vetenskapssocietetens gård, med sina båda stenhus och den avröjda Filmstedska tomten som brandgata, klarade sig dock, även om stora ansträngningar krävdes för att rädda hörnhuset.³⁵ Efter branden lät man Sysslomansgatan fortsätta rakt igenom kvarteret Disa, och tomtägaren snickare Holm kompenserades genom att dennes tomt utsträcktes mot Oxtorget så att den låg i liv med societetens tomtgräns mot torget. Det var alltså efter branden 1809 som Vattugränd fick den sträckning ner mot Fyrisån som den har idag.

Under första hälften av 1800-talet höll vetenskapssocieteten sina möten i hörnhuset och det var också här man härbärgerade sina naturaliesamlingar. Boksamlingarna förvarades i det mindre stenhuset inne på gården.³⁶ Utrymmet för samlingarna i hörnhuset blev alltmer otillräckliga i takt med att de utökades.³⁷ Planer på en utbyggnad av anläggningen tog form och societeten anlidade byggmästaren A. J. Blomquist för att ta fram ritningar.³⁸ Rit-

ningarna tillställdes staden, som gav de närmaste grannarna möjlighet att yttra sig. 7 maj 1860 samlades en liten delegation för att bedöma nybyggnadsplanerna på plats. Professor Sundvall representerade societeten och biträdades av byggmästaren. Grannarna änkefru Liljeblad och målarmästare Agerberg var också där. På tomtens sydöstra del, mot Sankt Eriks torg³⁹, skulle societeten uppföra ett stenhus i två våningar under ett tak av tegel. Byggnaden skulle vara 17 alnar lång och 20 alnar bred och byggas samman med det befintliga stenhuset. I den första våningen skulle det finnas en genomgång från torget till gården samt tre rum. Även i den andra våningen skulle det finnas tre rum. Något som ritningarna inte visade, men som framfördes vid synen, var att vinden skulle få två rum. Samtliga rum skulle förses med eldstäder. På tomtens nordvästra sida, mot Agerbergs gård, tänkte man uppföra ett brädklätt uthus i stolpverk med reglar med bodar och avtråde. Grannarna hade inget att erinra mot planerna, och magistraten konstaterade att byggnadsföretaget inte stred mot byggnadsordningen från 1826. Man gav därför sitt tillstånd.

Blomquists ritningar gav en radikal lösning på ett svårbemästrat gestaltungsproblem. Genom att låta byggnadens långsidor och gavlar byta plats fick man en representativ långsidesfasad mot Sankt Eriks torg och trollade samtidigt bort mycket av husets stora bredd. De nya gavlarna, som nu alltså

var vända mot Sankt Larsgatan respektive Schefferus hus, utformades med de gamla gavlarna som förebild. Fasaderna mot Sankt Eriks torg och Sankt Larsgatan fick en tidstypisk rik putsarkitektur.

Genom utbyggnaden av hörnhuset kunde man flytta över boksamlingarna dit, och samtidigt bygga om Schefferus hus till vaktmästarbostad med skorsten och eldstäder.

Vetenskapssocietetens gård är idag byggnadsminne.

Noter

- 1 Se t.ex. Byggnadsminnen i Uppsala län (länsstyrelsen i Uppsala län 1999), Uppsalas byggnader (Uppsala kulturnämnd 1999) samt information om byggnadsminnet Vetenskaps-Societetens hus på länsstyrelsens i Uppsala län hemsida (besökt 2015-09-23).
- 2 En del av välståndet hade Helena med sig i boet. Hon var änka efter Johan Pirgou, också han skomakare, och hade i sitt äktenskap med honom två barn: Petter (Jansson) Pirgou och Anna (Jonsdotter) Pirgou. Det kan verka förvirrande att Helena Pirgou hade samma efternamn som sin nya make Hindrich Pirgou. Släktskapsbakgrunden är sannolikt följande: i slutet av 1600-talet ägdes hörntomten av skomakaren Jacob Daniels-son. Jacob hade en dotter, och mycket talar för att det är just Helena Jakobsdotter som är denna dotter. Helenas förste man Johan Pir-

gou var liksom Helenas presumtive far skomakare. Hindrich (Carlsson) Pirgou var sannolikt tidigare gesäll hos Johan Pirgou. Det var inte ovanligt att gesäller "konserverade" änkor efter mästare och det är tänkbart att Hindrich tog sig namnet Pirgou i samband med äktenskapet med Helena. Hindrich och Helena fick fyra döttrar: Catharina, Brita, Margareta och Christina. Både socialt och ekonomiskt gick det bra för Helenas barn. Petter följde i sin far Johans fotspår och blev skomakarmäster och senare ålderman. Han ägde två stadsgårdar längs Vaksalagatan, en av dem i kvarteret Lejonet vid Stora torget. Petters syster Anna gifte sig först med skomakaren Mathias Wenman, som ägde gård nummer 5 i kvarteret Disa, och efter dennes död med Jöns Lindberg som också han var skomakare. Efter Lindbergs död i slutet av 1720-talet stod Anna som ägare både till gård nummer 5 och gård nummer 3 i kvarteret Disa. Hindrichs dotter Catharina gifte sig med skomakaren Erik Bodman och Christina med skomakaren Johan Sahlberg. Brita och Margareta utmärkte sig genom att inte äkta skomakare. Brita gifte sig med rådmannen Anders Ulfström och Margareta med bokbindaren Bergholm.

- 3 Bouppteckning efter Hindrich Pirgou 1708. ULA, Uppsala rådhusrätt och magistrat, FIIa:5 Ver:a (1706-1710), s. 245.
- 4 Tomtmätning 1702. LM, akt B70-1:12.
- 5 Gårdens bebyggelse beskrivs i en värdering som gjordes i samband med arvsskiftet vid

- Hindrichs död 1708. ULA, Uppsala rådhusrätt och magistrat, FIIa:5 Ver:a (1706–1710), s 247v–248v.
- 6 Herdin 1932, s. 156–157.
 - 7 I bouppteckning efter Hindrich Pirgou 1708 står det "Gården på Stadens grund som widh oxetårget är, och skall rifwas för regulariteten". ULA, Uppsala rådhusrätt och magistrat, FIIa:5 Ver:a (1706–1710), s 247v.
 - 8 1725 noterar man "Den gamla Pirgous enkas gård som det ena året efter det andra blifwit allt wärre ock wärre, dömde brand synen böra nedrifwas ock borttagas som den förre Resolutionen lyder" och 1727 "Ett gammalt huus uppå tompten efter Pirgos änka, taket refs af huuset, bör tagas bårt och platzen justeras efter gatan." ULA, Uppsala rådhusrätt och magistrat, brandsyneprotokoll, AIIIa 1 (1725–1778).
 - 9 Bouppteckning efter Erik Bodman 1739, ULA, Uppsala rådhusrätt och magistrat, F IIa:12, s. 476v.
 - 10 Bouppteckning efter Erik Bodman 1739, ULA, Uppsala rådhusrätt och magistrat, F IIa:12, s. 475v.
 - 11 Den friköpta tomten omfattade 707 3/16 kvadratalnar (bouppteckningen efter Catharina Pirgou 1772, ULA, Uppsala rådhusrätt och magistrat, F IIa:24, nr 311). 421 alnar hade alltså kvarstått i stadens ägo.
 - 12 Bouppteckning efter Helena Jakobsdotter 1733, ULA, Uppsala rådhusrätt och magistrat, F IIa:11, nr 271.
 - 13 Catharinas andel av dödsboet var drygt 1 900 daler.
 - 14 Bouppteckning Erik Bodman 1739, ULA, Uppsala rådhusrätt och magistrat, F IIa:12, s. 476. Huset är benämnt som "ett nytt stenhuis af hörnet wid oxetorget".
 - 15 Exakt byggnadsår framgår inte av källorna, men det omnämns som "nytt" i Erik Bodmans bouppteckning 1739, och i Catharinas bouppteckning 1772 (ULA, Uppsala rådhusrätt och magistrat, F IIa:24, nr 311) står det att huset är "för något mer än 30 år sedan upbyggt".
 - 16 Bouppteckning efter Erik Bodman 1739, ULA, Uppsala rådhusrätt och magistrat, F IIa:12, s. 476.
 - 17 Catharina Pirgous bouppteckning 1772 (ULA, Uppsala rådhusrätt och magistrat, F IIa:24, nr 311).
 - 18 Bouppteckning efter Catharina Pirgou 1772 (ULA, Uppsala rådhusrätt och magistrat, F IIa:24, nr 311).
 - 19 Brandsynsprotokollet 1780 säger: "Skomakaren Bomans Enkas gård i godt stånd; men trenne tak på gården war bofällige, hafwades med det första at sättja dem i godt stånd.". ULA, Uppsala rådhusrätt och magistrat, andra syneprotokoll, A III c/3 (1761–1780). SBL om Johan Abraham Gyllenhal (Olle Franzén).
 - 20 Bouppteckning efter Anna Pirgou, ULA, Uppsala rådhusrätt och magistrat, F IIa:14, nr 264.
 - 21 Bouppteckning efter snickarmäster Anders Filmstedts änka Anna Margareta Pihlström, ULA, FIIa:27, nr 26. Vid brandsynerna kallas gården "kännär Pihlströms gård" 1780

- men 1785 kallades den "snickare Filmstedts gård.
- 22 "Bodman" kom oftast att stavas "Boman", bland annat vid brandsyneprotokoll.
- 23 Av ett brev från 1786 framgår dock att gårdarna införskaffats för "det allmännas gagn", vilket tolkas som vetenskapssocietets gagn. Se bouppteckning efter Abraham Gyllenhal, EXIBA:59 (1788) nr 61.
- 24 Vid brandsynen 17 maj 1785 konstaterade syneförrättarna att "Bomanska huset stod under reparation" och man avstod från övriga noteringar. ULA, Uppsala rådhusrätt och magistrat, andra syneprotokoll, A III c/4 (1781-1793).
- 25 SBL om Johan Abraham Gyllenhal (Olle Franzén).
- 26 Bouppteckning efter Abraham Gyllenhal. RA, Göta hovrätts arkiv, EXIBA:59 (1788) nr 61.
- 27 Ibid.
- 28 Efter byggnadssynen 1785 skrev man att man hållit "laga syn [...] å den nybyggnad, som bemälte Herr Bergmästaren å tomten Disa n:o 2 Qvarteret Disa, wid det så kallade Oxtorget, til en del förrättat". ULA, Uppsala rådhusrätt och magistrat, andra syneprotokoll, A III c 3 (1781-1793). Erik Prosperin, som bör ha haft förstahandsuppgifter om byggnationerna med tanke på att han var ledamot i societeten från 1777 och dess sekreterare från 1786, skriver i sitt tal 1789 att Abraham Gyllenhal "[...] ej hann fullborda mera, än ett mindre, men ganska kostsamt Stenhus, för sin alt för tidiga död". Han skriver vidare om societetens ledamöter, "som nu uti sit nya hus fått samlas" (Prosperin 1789). Dessa anmärkningar, från två olika håll, kan lätt tolkas som att huset var nybyggt och det är möjligen därför som felaktiga slutsatser om byggnadens historia senare har dragits.
- 29 Synen förrättades 3 september 1785. Gyllenhal var inte själv närvarande, utan tycks ha representerats av professor Fredrik Mallet och rektorn professor Carl Petter Thunberg som deltog i synen. ULA, Uppsala rådhusrätt och magistrat, andra syneprotokoll, A III c 3 (1781-1793). Mallet var sedan 1773 ledamot i vetenskapssocieteten (SBL) och även Thunberg kan associeras med societeten. Detta stärker uppfattningen att Gyllenhal från första början avsåg att bygga en anläggning för societeten.
- 30 Den norra flygelbyggnaden skulle enligt planerna komma att ligga mycket nära snickare Holms "lilla stenhus", den byggnad som idag kallas Schefferus bibliotek. Detta lilla stenhus var inte tänkt att ingå i anläggningen och man tycks inte ha betraktat det som en speciell byggnad eller uppmärksammat dess historiska värde.
- 31 Bouppteckning efter Abraham Gyllenhal. RA, Göta hovrätts arkiv, EXIBA:59 (1788) nr 61.
- 32 I synen 1787 sägs att byggnaden snart ska plockas ner (ULA, Uppsala rådhusrätt och magistrat, andra syneprotokoll, A III c 3 (1781-1793)). Exakt när det sker är svårt att säga, men gården förefaller utrymd 1794, då

- den betecknas som "öde" i mantalslängden. 1794 betecknas även den Filmstedska gården samt Bergs gård som "öde" (Länsstyrelsen i Uppsala län, Landskontoret I (1634–1900) E III (1794) s 13).
- 33 Se bouppteckningen efter Abraham Gyllenhal.
- 34 Uppgift om när muren uppfördes finns i LM, ägobeskrivning 1866, akt 0380-8/A45. Efter en överenskommelse grannarna emellan 3 juni 1794 uppfördes muren tolv tum in på societetens tomt.
- 35 Schröder 1845.
- 36 "i en på gården af gammalt qvarstående oansenlig byggnad, Schefferi fordna museum". Schröder 1845 s.18.
- 37 Ibid.
- 38 Byggnadssyn 1860. ULA, Uppsala rådhusrätt och magistrat, A III c/15, andra syneprotokoll (1860–1871).
- 39 Efter förslag från landshövdingen Fock 1822 var Sankt Eriks torg det nya namnet på Oxtorget.

Källor och litteratur

Otryckta källor

ULA Uppsala landsarkiv: Uppsala rådhusrätt och magistrat (bouppteckningar, brandsyner, byggnadssyner), länsstyrelsen i Uppsala län/landskontoret (mantalslängder), Uppsala domkyrkoförsamlings arkiv (husförhörlängder).

RA Riksarkivet: Göta hovrätts arkiv (adelns bouppteckningar), kammararkivet (mantalslängder).

LMS Lantmäteristytelsens arkiv.

UUB Uppsala universitetsbibliotek (bildsamlingen).

Tryckta källor och litteratur

Prosperin, Erik. Tal, om Kongliga Vetenskaps Societeten i Upsala; hållet för kongl. Vetenskaps academien, vid præsidiij nedläggande, den 18 november 1789, af Erik Prosperin. Stockholm 1791.

Schröder, J. H. Kongl. vetenskaps-societeten i Upsala : dess stiftelse, utbildning och verksamhet : berättelse af J. H. Schröder. Uppsala 1845.

Herdin, Karl W. Bygge och bo i äldre tider. Bidrag till Uppsala stads historia. 1. Uppsala 1932.

SBL Svenskt biografiskt lexikon.

Per Lundgren är chef för kulturmiljöavdelningen vid Upplandsmuseet.